

СИСТЕМ НЕЗАВИСНИХ РЕЧЕНИЦА

Независне предикатске реченице јесу оне које се могу употребити независно, тј. које могу да стоје самостално (саме сачињавају поруку), не улазећи у састав неке више (шире) предикативне реченице. Оне могу да стоје самостално зато што имају комуникативну функцију – њима се даје обавештење, поставља питање, заповеда итд.

Према комуникативној функцији деле се на:

- обавештајне (изјавне) реченице,
- упитне реченице,
- заповедне (императивне) реченице,
- жељне (оптативне) реченице,
- узвичне (ускличне или екскламативне) реченице.

ОБАВЕШТАЈНЕ (ИЗЈАВНЕ) РЕЧЕНИЦЕ

Обавештајним реченицама говорно лице износи оно што намерава, жели, мисли, осећа и обавештава о томе онога коме се обраћа. Дакле, ове реченице имају комуникативну функцију **обавештења**. Функција обавештења обележена је интонацијом (спуштањем гласа), односно интерпункцијом (тачка).

Примери:

Нико се није видео.
Он данас неће доћи.
Нетко беше Страхинићу бане.
Стигли сте у последњем тренутку.

Ако се обавештајном реченицом изражава неко осећање (радост, изненађење и сл.), реченица ће се изговорити са узвичном интонацијом, којој у писњу одговара знак узвика. Тако се последња реченица може изговорити и узвичним тоном: Стигли сте у последњем тренутку!

УПИТНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Упишним реченицама тражи се обавештење, информација у вези са означеном ситуацијом, тако да им је комуникативна функција **питање**. Изговарају се с упитном интонацијом, којој у писању одговара знак питања.

На неке упитне реченице одговара се са „Да“ или са „Не“. Оне се називају **опште**, јер се њима пита за остварење *целе ситуације*. **Општом** упитном реченицом тражи се информација о томе да ли се нека ситуација реализује или не (да ли је истинита или није). У њима се поставља питање речцама: *да ли, ли* и *зар*, али се може употребити и неутрална реченица, јер се питање обележава и упитном интонацијом (дизањем гласа), односно упитником.

Примери:

Да ли Иван долази?
Долази ли Иван?
Је ли Иван дошао?
Зар Иван долази?
Иван долази?

Неке упитне реченице почињу заменицом или заменичким прилогом: *ко, шта, чији, који, какав, колики; где, кад, како, колико, зашто, откад, докад* итд. Оне се називају **посебне**, зато што се њима пита за остварење само *једног дела неке ситуације*:

Примери:

Ко је он?
Шта је тамо радио?
Чија је то идеја?
Кога тражите?
Колико ђака иде на екскурзију?
Да ли си ти узела њену слику?

Посебна врста упитне реченице јесу тзв. **реторска питања**. То су питања на која се не очекује одговор:

Можеш ли ти мало да ћутиш? (значи: Ћути мало!)

Иза њих се често не ставља упитник, јер су оне само по форми упитне реченице:

Колико сам се пута то питала!
Ко њега не зна!

Упитне реченице могу да почињу одричним глаголом или везником *да* и одричним глаголом иза њега:

Није ли то опасно?
Да ниси погрешно чула?

ЗАПОВЕДНЕ (ИМПЕРАТИВНЕ) РЕЧЕНИЦЕ

Заповедним (императивним) реченицама говорник подстиче саговорника да нешто уради или му то забрањује. Основно обележје оваквих реченица је облик *императива*, односно конструкција *нека + презент* (за 3. л. јд. и мн.), често уз употребу узвичника.

Ове реченице могу имати више комуникативних функција:

- заповест: Дођи! Нека Иван дође!
- забрана: Не улази! Да ниси ушао!
- молба: (Молим те,) позајми ми оловку;
- савет: Уђи када те прозову; Немој да идеш док те не позову.

Реченице којима се изриче забрана или се саговорник одвраћа од нечега називају се **прохибитивним реченицама**. Њихов облик је:

1) *одрични императив*, односно *нека + одрични презент* (глагол је углавном несвршеног вида): Не отварај прозор! Нека Иван не долази!

2) *немој, немојте и немојмо* са инфинитивом или конструкцијом *да + презент*: Немој дирати/да дираш ту књигу!

Употребом конструкција *да + презент* или *да + перфект* добија се **строга (емфатичка, наглашена) заповест**:

Да ми сутра вратиш књигу! / Да си ми сутра вратио књигу! Да сте сместа отишли! Да се нисте макнули!

Као одговор на питање којим се тражи дозвола, заповедна реченица има комуникативну функцију **дозволе**, нпр.:

Да ли смем да идем у биоскоп? – Иди (= смеш да идеш).

ЖЕЉНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Жељним (оптативним) реченицама исказује се жеља да се оствари оно што оне значе. Изговарају се узвичном интонацијом, а пишу се с узвичником. Њихова комуникативна функција је, дакле, **жеља** (прижељкивање, клетва, благослов и сл.).

Њихово обележје је употреба *модалног крњег перфекта* (перфекта без помоћног глагола) или конструкција *нека + презент* или *да + презент*.

Примери:

Живели / Нека живе / Да живе младенци!

Жив био!

Да си ми жив и здрав!

Никад среће немали!

УЗВИЧНЕ (УСКЛИЧНЕ ИЛИ ЕКСКЛАМАТИВНЕ) РЕЧЕНИЦЕ

Узвичним реченицама говорник исказује свој емоционални став према ономе што значи реченица. Општа комуникативна функција је, дакле, **експресивно исказивање реченичног садржаја**. Најважнији тип ових реченица су оне којима се исказује задивљеност, зачуђеност, згражање и сл. Изговарају се с узвичном интонацијом, а пишу с узвичником. Узвичност може бити означена упитном заменицом или заменичким прилогом (*што, како, колико*), узвичном речцом *ала* или речцом *ли*.

Примери:

Како га је ударио!
Ала га је ударио!
Ти ли си то урадио!
Колико у парку има деце!

Узвично употребљене упитне заменице могу имати померено значење (уп. *Што га је ударио!*). На почетку реченица са *ли* стоји (узвични) фокус, тј. информативно тежиште реченице, а за њим долази *ли*.

Узвичне реченице су блиске експресивним обавештајним и експресивним упитним реченицама, али се од њих разликују, по томе што им је узвичност главна, а не додатна карактеристика. Једна уочљива разлика у односу на обавештајне реченице јесте њихов посебни облик (упитне заменице и прилози, *ли, ала*). А од упитних реченица се разликују и одсуством упитне интонације и функционално – онај ко изговара узвичну реченицу не очекује одговор на њу.

ЛИТЕРАТУРА

Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамматика српскога језика за I–IV средње школе*, Београд : Завод за уџбенике, 2008, 345–350.

М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнojeзичке норма)*, Књ. II. Синтакса, Београд: Научна књига 1974, 6–21.